

МДР. 4012/28

126/28

Д. С. Мережковскому

Дыггхновент је у нама, у
намој ста новосту.

Мережковска Грмјан Анонста

Desetak godina posle pogubljenja dekabrista, izašlo je u Rusiji Čaadajevljevo Pismo o Istoriji Filozofije. Nikolaj I car-
skim ukazom, proglasio ~~Čaadajeva ljudim~~. To pismo i taj ukaz po-
stali su ~~pri~~ kamen temeljac na kome se počela razvijati ruska filo-
zofska misao, na kome se zatim, preko Gogolja, Kirjejeva, Fjodorova,
Dostojevskog, Tolstoja, Solovjova, u drugih, razvila škola Ruskih
Dekadenata, i u njoj, jedan od najdarovitijih Rusa, Mereškovski.

Ime svoje Dekadenti su uzeli sa Zapada. Kao što je i prvo-
bitni program škole imao biti onaj sa Zapada. Ruski Dekadenti su,
dakle, u prvi mah imali na umu samo estetske napore i ciljeve. Ali,
ta duhovna zajednica nije dugo ostala van uticaja opšteg života, i bez
uticaja na opšti život. Nije mogla ostati. Rus je, po duši, najsocijalnije
biće na zemlji, a po mislima svojim, najapstraktnije. Ni jednog časa
ne živi bez neke filozofije, ni jednu misao ne misli bez pokušaja da
je primeni na sudbinu čovečanstva. Otud se, u Rusiji, empiričko ne
deli od metafizičkog, reforma ne deli od revolucije, poezija od reli-
gije, najzad, anarhija od svega ostalog. Otuda jednog Bakunina i Her-
cena, naprimer, ne možete oštro odeliti od Solovjova ili Dostojev-
skog. Otuda su Hercenova, tobož politička, pisma, literatura i religija,
a spisi Dostojevskog politika i etika. Otuda se na većini stranica u
Mereškovskog sastaju umetnički opisi i sektaške doktrine.

Nerazlučenost i kaos, to je ~~rusko~~ stanja, a anarhija je zaključak
iz tog stanja. T. z. »režim« autokratije takodje je bio kaos, a t. z.
ruske »revolucije« takodje su anarhija. Haos je, ~~medjutim~~ ruska
snaga, a anarhija je, prema tome, ruski fatum.

Da istaknemo odmah da ovakav sud nije sudjenje, kao što se
obično uzima. Naše je mišljenje, da se ~~sredjivanja i sistemicanija~~
talenti političkih i svetskih naroda; a da se, naprotiv, za vreme raz-
vijanja svoga, ~~manje~~ manje više protive svakoj organizaciji, svakom

uvek

St. A. Osobaka

421

načelnik

pravolinijskom i preglednom sistemu. Snažno razvijanje donosi sa sobom promenljivost ideja i forama, ~~gigantizam~~ proboje i prevrate. U haosu vladaju duh, život i ljubav; a u sredjenosti ~~se to~~ ~~prevrata~~ u vlast, bratstvo, slobodu, i pravdu. Prirodno nam izgleda, dalje, da baš u haosu Bog ima posla, a u sistemu ga nema; da otud baš haotični narodi traže živoga Boga koji ima silu da pomogne i da drži, a da kod sredjenih naroda Bog postaje idol.

trzali ~~se~~ izmedju pravoslavlja i katoličanstva, ~~se~~ izmedju Oca i Sina, ~~se~~ izmedju zapadnjaštva i slavjanofilstva, ~~se~~ izmedju bežanja iz Rusije i vraćanja u nju, ~~se~~ izmedju politike i religije, ~~se~~ izmedju socijologije i religije, ~~se~~ izmedju strašnog iscrpljenja u haosu i sklanjanja u mir bilo kraj Hristovih nogu, bilo pod skutom pravoslavnog samodržca. ~~Već~~ smo crticama, ~~da~~ obeležiti i sudbinu estetičara-Dekadenata, ~~koji~~ Našavši se odjedared ~~izmedju~~ dve cenzure ~~koje~~ cenzure reakcionarne i cenzure revolucionarne, moradoše takodje učiniti fatalni ruski okret, s jedne strane u političko, s druge strane u religiozno opredjeljenje, moradoše primiti predodređenu rusku dužnost da služe službu u ~~opštem~~ sukobu ~~današnjeg~~ i budućeg. Ovim smo, najzad, ~~možemo~~ objasniti i ~~zašto~~ je Mereškovski, jedan od prvih pravih ruskih Evropejaca, i po kulturi i po daru, zašto je i on ušao u red sektaša, pod poeziju svoju podmetnuo program rušenja pravoslavlja i autokratstva, dakle s jedne strane borbu protiv carističkog ~~stanstva~~ u sadašnjosti, s druge strane službu za opšte hrišćanstvo s Hristom-carem i na nebu i na zemlji u budućnosti.

Mereškovskoga pesničko-filozofska struktura, ~~koju nikada~~ nije nova i posebno njegova, ~~u sklopu i u predodređenosti svoje~~. Ali ako se uzme u obzir što je sve Rusija naslagala od vremena Petra Čaadajeva, kad se uzme da je kaos ne manji nego veći, da Rusi u literaturi još uvek imaju i naturalizam i parnasizam i dekadentstvo, a u svom političko-socijalno-religijskom problemu još uvek i Hrista-radnika M. Gorkog, i Hrista koji nije dobar V. Rozanova, i Hrista-cara neba i zemlje Minskog — onda se borbe Mereškovskog, kao pisca dokumentovanih istorijskih romana i drama, ustostručavaju, ~~koncept~~ njegova uzvišava, delo njegovo uzima dimenzije duboke tragičnosti i dalekosežnog proročanstva.

Nekada je mladi Mereškovski pisao lirske pesme. Te pesme, iako lirske po temperamentu, nisu bile lirske po idejama. U njima se oseća ~~ta~~ mentalitet ~~jednog~~ religioznog duha, ~~amaterstvo~~ u socijalnom hrišćanstvu, rastrzanost jednog očajnog nacionalca. Vide se, dakle, prve crte kasnije odredjene i stalne tendencije religiozno i mističko filozofskog duha pesnikova.

Mereškovski je, dosledno tome, napustio lirsko pesništvo. I odista, njegova poetska vidovitost, njegova spiritualnost, njegova sintetična ~~opervacija~~ i raskošni stil došli su u najsnažniji polet ~~tek~~ tek onda, kad je Mereškovski osetio u sebi snagu da svojoj filozofiji stavi u službu nesamo svoju poeziju, nego i veliki deo naj-

✓ zaraṭanḡa

važnije istorije celoga sveta. Sa marljivošću i asimilativnom ~~ener~~ snagom koju samo Rus može imati, naslagao je u sebe neverovatne slojeve erudicije iz svih oblasti. A radeći ~~na~~ to u fanatičnom zanosu i ~~tvoračkim kombinacijama~~ za svoja verovanja, nije ~~putem~~ izgubio ~~nijednom~~ od svojih pesničkih sila. ~~Naprotiv~~, Da je odnekud izabrao da ~~piše~~ romane iz onog ruskog života koji se svršava na kućnom pragu, ~~on~~ ne bi našao toliko skrivenih, finih, i plahovitih pokreta duše čoveče, koliko je bio kadar izbiti iz protagonista svoje filozofske misli i svoje mistične koncepcije o budućoj državi i budućem hrišćanstvu.

Glavna prozna dela Mereškovskog grupisana su u dve trilogije: 1. Hristos i Antihrist (Julijan Apostata, Leonardo da Vinči, Petar Veliki i Aleksej), i 2. Carstvo Zveri (Smrt Pavla I, ~~dr~~ drama, Aleksandar I, 14. Decembra — Nikolaj I). Kroz prvu trilogiju ide problem Hristove nauke prema nekoliko najvažnijim istorijskim perijodima i njihovim filozofijama, prema Starom Veku, Renesansy i Novom Veku. Kroz drugu trilogiju ide problem čisto ruske nesreće, autokratije i pravoslavlja, cara koji je božji pomazanik i uključuje u sebi i svetsku i duhovnu vlast.

Romane Mereškovskoga mogu sa velikim uživanjem čitati i oni koji se ne interesuju, i ne znaju za njegove mističke teorije. ~~U~~ tim se knjigama tako zanimljivo kreću ljudi i sudbine, politika, nauka, i umetnost dotičnih vremena, toliko izobiluju u njima čisto artistički i poetski odeljci, toliko su pune legendi, mitskih priča, intimnih dnevnika i unutrašnjeg života, — da čita ~~l~~ mora biti zadovoljen, iako ~~pravi~~ pravu ambiciju piščevu vidi i tumači samo površno, iako u piščevim mističnim fantazijama, u orgijama veštica i ekstazama vere i sujeverja, gleda samo balete, odnosno alegorije i simbole. Naravno, s nesavrjenom dubljim i pomnoženijim uživanjem čitaju Mereškovskog oni koji ga ili sasvim razumeju, ili ga bar prate kao filozofa i kao verskog otpadnika.

Samo, spadati među ove poslednje, nije ni najmanje lako. Pogotovu u našoj sredini, gde se još uvek živi u čisto materijalnom haosu, u prvim stadijima očvršćivanja oblika, gde smo još tako daleko od spiritualnih sudara i problema, gde ljudi, s malim izuzetkom, ~~ne~~ mogu da udju u ~~le~~ vezu s Dostojevskim Kirilovim ili Ivanom Karamazovim, ~~ni~~ sa dekabristom Pestlom, ili sa Tihonom iz trećeg dela prve trilogije Mereškovskoga.

Kao što je Kirilov rekao: "Celog života me muči Bog," tako bi Mereškovski mogao reći da ga celog života muči satana. Satana, u obliku zveri i antihrista, što znači, u prvom redu, u obliku ruskog cara sa ruskim hrišćanstvom ili pravoslavljem, a zatim u obliku pape. Drugim rečma, u obliku cara koji je ujedno i prvosveštenik, ili u obliku prvosveštenika koji je ujedno i car. Rimsko papstvo i ruski carizam dve su forme da se stvori teokratija, božanska država u ljudskoj državi i religiozna politika. Htelo se: zemlju dići na nebo; ~~ili~~ a u stvari se nebo srušilo u zemlju. Nestati mora dakle i papstva i carizma; ~~ta~~ svako istorijsko hrišćanstvo, na prvom mestu pravoslavlje.

Ono, *zato što vidi*
~~slavstvo, koje~~, pre svega, nije socijalno hrišćanstvo; a zatim, ~~glodajući~~
u ruskom caru božjeg pomazanika, ne dâ mu odreći se autokratstva. Hrišćanstvo budućnosti neće više značiti pojedinačno, monaško spa-
senje, nego opšte; a put tome hrišćanstvu je preko Prvog i Drugog
Lica ka Trećem, ka Duhu Svetom. Mereškovski to kazuje, otprilike,
ovako: da je nova religiozna svest prošla kroz istorijsko hrišćanstvo,
i došla do apokalipsisa; da je preživela otkrivenje prvih dvaju lica
Trojstva, i sad stoji pred trećim, pred otkrivenjem Duha Svetog;
da je posle propasti latinskog Rima pao i drugi Rim u Carigradu, i da
je Treći Rim budućnosti Moskva.

18
ali U istorijskoj i mističkoj vezi autokratije i pravoslavlja vidi
Mereškovski apokaliptičnu zver sa sedam rogova. Ruska revolucija
je doduše već odlučila o sudbini autokratije; ~~baš kao što je o sudbini~~
~~papstva odlučio francuski zakon o cepanju države od crkve; ali~~
Mereškovski ne može da veruje u konačno istrebljenje samodršca
sve dotle dok se ne istrebi i pravoslavlje; ~~on~~ on dopušta da se jedno
može uništiti samo uz istovremeno uništenje i drugog.

tegorija
Mereškovski
Opšta ~~karakteristika~~ ruskog razuma je revolucija, pa je ona to i
kod Mereškorskog. Ali ~~on~~ *bi bila* veruje samo u jednu revoluciju, u rusku
koja bi bila i svetska, i koja ~~je~~ politička i religiozna revolucija u
isti mah. Čudnim ~~i neobičnim~~ načinom, kod Rusa se revolucije razvi-
jaju mahom baš izvan religiozne svesti, a religiozni pokreti opet
obično ostaju bez revolucija. Ta nas konstatacija vezuje za jedan
~~važan~~ tekst u Mereškovskog: da je kruna Nabukodonosorova iz Vi-
zantije otišla u Rusiju, da je bela kukuljača iz Vizantije otišla
takodje u Novgorod, da je to simbol o svesvetskoj vlasti koju je Bog
dosudio Rusiji, ali, da je to ujedno i pitanje; kako će se u trećem
Rimu složiti kruna i kukuljača, i da je odgovor na to pitanje — tajna.

rim
ustav Tu tajnu mistik ~~Mereškovski~~ ne rešava. On je ostavlja
intuiciji; ostavlja da se nadje ono što se traži; da nadjemo mi, ili da
nadju oni što će posle nas doći. To su oni momenti u Mereškov-
skoga romanima kada se, pred navalom misli, ili pred ekstazom, snage
počinju deliti; ~~u~~ centar filozofije pomicati, kada se oseća sva stra-
hota ruske anarhističke moći, i sva slabost ruske konstruktivne sile.
S ovim bismo u vezi, možda, smeli potražiti i više jasnosti o tome;
koliko je Mereškovski samostalan kao duh; ~~koliko~~ *koliko* slobodan od
tradicija; i koliko je iščistio iz sebe autokratiju i pravoslavlje, i
koliko je prestao ~~biti~~ biti Helen.

dao
Poznato je da je ~~gogolj~~ Gogolj, uplašen od svoje satire i
slobode, udario u crnu reakciju i vratio se carizmu. Poznato je, da
se Dostojevski vratio pravoslavnoj autokratiji. Poznato je, da je
Tolstoj ~~otkrio~~ veru u cara kad je pisao Aleksandru III znamenito
pismo da oprostí ubijcima Aleksandra II. Poznato je da je Salovjov
završio s izmirenjem prema Nikolaju I. Najzad, Mereškovski je
svojom rukom ovo napisao o celoj Rusiji: u toj ludoj ideji, da je car
od Boga pomazan, leži veliko iskušenje za ruski narod. "Ima ~~davle~~ *mesta*
pitanje ~~Da~~ li su bar Dekadenti, medju njima Mereškovski prvi, ti od
crkve nezavisni mislioci i evropejci, da li su bar oni sasvim slobodni
od ~~nje~~ i njena vrhovnog starešine, božjeg pomazanika? *Da li su? Na*
doista

crkve

✓
sam i zao, i htio bih biti gori, jak i strašan kao djavo, ali — zašto ne mogu zaboraviti da ima lepote!

X
Mereškovski, nikad, ni časa, ne može zaboraviti da ima lepota. X
S toga, kao što u grčkom filozofu Maksimu, i u Leonardu, ima ruske težnje i ideje, tako u ruskom verskom zanesenjaku Tihonu ima helenske težnje i ideje. Kao što je u Italijanima Renesansu Beltrafiju i Da Sestu Rus Mereškovski sa svojom borbom između romantizma i racionalizma, tako je u ruskom antihristu Petru Velikom možda poslednje epohalno varvarstvo antičkog značaja, koje je Mereškovski utoliko lepše ispisao ukoliko dublje oseća da kasniji, kasno rođeni Heleni, nemaju snage ni za dobro ni za zlo, ni za svoju rođenu mudrost.

Mereškovski je veliki umetnik, tajanstveni vizionar cele ruske istorije, koji, na usta carevića Alekseja, prorekao sve što se zbilo i što se još zbiva, veliki pesnik univerzalnih romana, koje ceo svet čita. Filozof u njemu prede crnu žicu sudbine čovečanstva, pesnik se u njemu, kroz grozu i mržnju, divi čoveku koji je, stradanjima, izvojevao sebi samovlast i u nauci, i u politici, i u moralu, pa i u veri. Istorijske sinteze Mereškowskog velike su, cele, i trajne, one su još više oblještenim epohama, kao što je na pr. Renesansa. Za Anatola Fransa se tvrdi, da u krvi nosi ceo 18. vek; za Mereškowskog se može reći, da u krvi svojoj ima mnogo više od jednoga veka. Od varvarskog mraka, u koji su utonuli Helada i Rim, pa do najudaljenijih budućnosti, preleću slutnje i vizije toga pesnika-istoričara.

Mereškovski je složen talenat, može biti u rodu onih kakvi su se radjali u 15. veku na tlu Španije. Kao pesnik, ima dubinu i retkost ideje, sjaj forme, istovremenu opservaciju srca i iskustva. Kao naučnik, ima izobilje i istinitost dokumenata, preciznost detalja, krepki jezik dijalektičara. Kao filozof ima intuiciju, predosećanje, i prefinjenu, nervoznu reč mistika. Stvara ponosito i snažno.

Ponekad samo, u izradjivanju pojedinih ličnosti, u njemu se sukobljavaju pesnik i filozof, on gubi jasnost rasudjivanja i odredjivanja, da li ličnost radi zato što traži istinu, ili zato što traži lepotu. Tada se dešava da junak, sa podmetnutim putem ka mističnom Carstvu Duha, ili u teško obuzdavanoj raskošnosti pesničkih spoljašnjih formi — da istorijski junak nije u svakom momentu istovetan sa dušom naroda ili vremena o kojima je reč.

Posle romana Mereškowskoga, — makoliko da je čovek čovek sadašnjice, socijalist; makoliko više voleo Leonardova devojački zanosnog, zemaljskog Krstitelja nego bradatog Krstitelja s krilima ruskih sektaša —, mora početi respektovati misteriju budućnosti, ne može a da se ne raduje mistici našeg stvaranja za Carstvo Svetog Duha.

Isidora Sekulić.

L a naročite ruske. Na